

leer en leven

drs C. Bijl

Het duo 'leer en leven' kennen we uit onze kerkelijke papieren. In de Heid. Cat. is sprake van hen die zich in 'leer of leven' onchristelijk gedragen.¹⁾ Van hen die openbare belijdenis van hun geloof afleggen en van hen die predikant, ouderling of diaken worden wordt onderwerping gevraagd aan de kerkelijke tucht, indien ze zich in 'leer of leven' misgaan. Terwijl in de kerkorde gesproken wordt over een attestatie 'inzake leer en leven'²⁾ en over de mogelijkheid dat iemand 'afwijkt van de zuivere leer of in zijn leven zich misdraagt'.³⁾

Bij 'leven' denken we aan iemands gedrag in het leven van elke dag, zijn handel en wandel. Het accent valt op wat hij dóet. Bij 'leer' denken we aan iemands opvattingen over de bijbel, dus aan de inhoud van zijn geloof. Het accent valt vooral op wat hij belijdt met de mond en dus zégt. Bijvoorbeeld op de mannenvereniging.

Leer en leven raken dus het totale bestaan van de christen: naar binnen zijn levensovertuiging, zijn geloof, en naar buiten zijn levenswandel. In deze toespraak richten we onze aandacht op het onderlinge verband tussen leer en leven. Wat hebben die twee met elkaar te maken? En vooral: welke betekenis heeft de leer voor het leven? Daaronder valt ook de uiterst belangrijke vraag, wat normatief gesproken voorop gaat, de leer of het leven. Moet het leven zich richten naar de leer of moet - net andersom - de leer gedicteerd worden volgens de eisen die het leven zelf stelt? Onze hoofdvraag luidt: hoe belangrijk is de christelijke leer? Maakt zij uit wat er in het leven moet gebeuren of is het leven mans genoeg om dat zelf te bepalen? In dat geval moet de leer zich aanpassen aan de eisen die het leven van zichzelf uit stelt.

Velen kiezen voor dat laatste. Onder hen zijn ook velen die zich christen noe-

men. We constateren dat de belangstelling voor de problemen van het aardse leven de laatste tientallen jaren enorm toe nam maar ten koste van de aandacht voor de leer. Moderne theologen aanvaardden het verwijt aan het adres van de kerken, dat die in de voorbije eeuwen eenzijdig aandacht hadden voor de ziel van de mens maar niet voor zijn lichaam. Het verkondigde heil bleef op verre afstand van zijn aangrijpende actuele noden. Het was immers niet verkrijgbaar op aarde maar in de hemel, niet bestemd voor nu maar voor na dit leven. Men kwam aan dit verwijt tegemoet door een prediking te propageren die zich diende te richten op het leven 'hier en nu'. De bijbel kwam achter de dikke kerkmuren vandaan en liet zijn bevrijdende taal horen voor armen en verdrukten waar ook ter wereld, gelovig of niet. In drieërlei opzicht werd de bijbel in veler ogen opeens brandend actueel: hij werd een boek voor vandáág, en voor hiér, en voor alle mensen, christen of niet. In dat klimaat ontstonden de bevrijdingstheologiën. Het leven met zijn vele normen van onderdrukking kreeg daarin alle aandacht. Emotioneel bewogen door deze nood las men opnieuw de bijbel en deze bleek daarop tot verrassing van velen het probleem te kennen en daarop het bevrijdende antwoord te geven, direct en radicaal.

We kunnen deze mensen dus niet zonder meer voor de voeten gooien, dat ze in hun aandacht voor het leven een streep halen door de leer of zelfs door de bijbel. Sommige van hen schreven lijvige boekwerken waarin ze uiteenzetten hoe naar hun mening de bijbel oproept tot bevrijdingsdaden. De beslissende vraag is daarom niet of ze een leer hebben - die hebben ze! Zelfs niet of ze nog aandacht geven aan de bijbel - dat doen ze, in welke mate dan ook. Beslissend is naar ons oordeel de vraag, wat voorop

gaat, de leer of het leven. Welke betekenis en welk gezag heeft bij hen de leer voor het leven? We krijgen geen andere indruk dan dat het leven levensgroot voorop gaat. De leer doet slechts ter zake voorzover daarin tot bevrijding 'hier en nu' wordt opgeroepen. Het moet de christenen niet zozeer (of zelfs helemaal niet) te doen zijn om de rechtzinnige leer, de orthodóxie maar om het rechtzinnige handelen, de orthopráxie (waarin u het populaire woord 'praktijk' hoort). De orthodoxie is een zaak voor de kerk intern en voor ieder christen privé. De wereld heeft daar weinig aan. Maar door haar orthopraxie timmert de kerk aan de publieke weg. Daar laat ze pas echt zien wat ze waard is. Daar timmert ze samen met alle mensen aan het wereldhuis dat aan alle volken onderdak moet gaan geven. Met het verdedigen van de rechtzinnige leer bewijst de kerk de wereld geen dienst maar met haar daadwerkelijke aandacht voor het leven helpt ze de medemens concreet.

We hebben daarop ernstige critiek. Natuurlijk niet op de grote waarde die men aan de orthopraxie toekent. Dan doen wij ook. De Schrift roept op om wèl te doen. Het verschil tussen de moderne theologie en ons is daarom niet dat zij wel maar wij weinig of geen oog zouden hebben voor de noden van de wereld. Het verschil zit reeds in de start zoals zij en wij die maken. Naar ons oordeel maakt men een valse start wanneer men de orthopraxie normatief gesproken voorrang geeft boven de orthodoxie en het leven verheft boven de leer. Daar zien we de wortel van de ontsparing van de bevrijdingstheologie. Daar is de wissel omgehaald. Dus in de voorrang die men aan het leven gaf boven de leer.

Wat dit onderwerp zo aktueel maakt is dit, dat ook voor ons, die gereformeerd willen zijn op diezelfde plek de beslissing valt en de verzoeking lokt. Immers die aandacht voor het leven - desnoods op rekening van de leer - komen we ook in eigen gelederen in diverse toonaarden tegen: men waardeert het bespreken van de leer op de vereniging matig maar zet zich liever in voor allerlei ac-

ties. Een preek die wat dieper ingaat op de leer kan sommigen weinig boeien; zij geven de voorkeur aan een die wat men dan noemt op de praktijk is gericht. Catechisanten kunnen klagen dat ze zoveel moeten leren en vinden dat de dominee te theoretisch bezig is: waarom niet bespreken hoe je in het leven moet handelen als christen? In dit soort uitlatingen proeven we de houding van: orthodoxie? Best! Maar het komt toch maar aan op de orthopráxie.

Hoe moeten we dit beoordelen? Dat het geloof in de christelijke leer zich moet uitkristalliseren in daden kunnen we alleen maar onderstrepen. De apostel Jacobus roept de christenen op om 'daders van het Woord en niet alleen hoorders' te zijn. Terwijl Paulus, om het daarbij te laten, vele voorschriften geeft voor het leven van elke dag. Wat dat betreft hebben de pleiters voor het praktisch christendom gelijk. Dat is dan ook het waarheidselement in hun opvatting.

Maar de vergissing begint waar men de leer door het leven laat overheersen. Of men daarbij de leer als weinig ter zake doende naar de kantlijn schuift of dat men er desondanks dikke boeken over schrijft maakt wezenlijk geen verschil. De grondfout is, dat men zijn uitgangspunt niet kiest in de in Gods Woord gefundeerde leer maar in het op drift geraakte leven zelf met zijn politieke, sociale en nog andere noden. Terwijl de leer daaraan wordt aangepast. Zij moet klikken met de bevrijdingsroep van alle mensen. In feite wordt de volgorde: leven en leer. Het leven neemt de leer in haar dienst. Maar dat heeft onherroepelijk tot gevolg dat de leer van de bijbel wordt ingekort en verwrongen.

De geschiedenis is er om dat nader aan te tonen. We blijven in eigen land. Sinds ongeveer 1850 (de Afscheiding was dus nog maar een jaar of vijftien oud) kwam binnen de Ned. Herv. kerk de zog. etische richting op. De theologen die tot deze richting behoorden (o.a. Daniël Chantepie de la Saussaye en zijn leerling J. H. Gunning) hadden intense aandacht voor de verhouding van leer en leven. Daar draaide het zelfs om in hun

theologie. Ze koesterden een uitgesproken voorliefde voor het leven. En waren dus in dat opzicht de voorlopers van de moderne bevrijdingstheologie. Het is daarom alleen al leerzaam om een moment bij hun ideeën stil te staan. Alsmede bij de critiek die daarop kwam.

Het zal u bekend zijn, dat de ouderwetse preek bestond uit twee delen. A gaf de tekstverklaring en B de toepassing voor de praktijk. Een beetje spottend zei men wel eens, dat je gerust kon slapen tijdens deel A, dat was toch maar theorie, leer; als je maar wakker werd wanneer B aan de beurt was, want dan hoorde je wat dit alles betekende voor de praktijk. Daarop hadden de theologen van de ethische richting scherpe kritiek. Op zich was dat terecht. Heel de boodschap moet tegelijk tekstverklaring en toepassing zijn. Leer en leven zijn één. Maar hun critiek ging veel verder. Zij stonden sceptisch tegenover de leer als zodanig. Waarom? Omdat de leer niet de volle persoonlijkheid van de mens zou raken, zijn warme hart en gevoel, maar slechts zijn alles koel beredenerende verstand. Zij beroert de mens alleen maar aan de buitenkant. Met als gevolg: hete hoofden, koude harten. Geharrewar over de leer, maar zonder de vrucht voor het leven.

Daartegenover stelden zij: God komt niet naar ons toe via ons hoofd en verstand maar direct via ons hart. Hij doet niet een beroep allereerst op ons verstand maar op onze wil, ons gevoel, kortom op heel onze persoonlijkheid. Hij legt niet een aantal denkbeelden of begrippen aan ons voor die wij met ons verstand moeten aanpakken. Hij zoekt geen contact met ons door een boek met daarin een leer, een theorie. Gunning zei: God openbaart geen leer, maar Zichzelf.⁴⁾ Terwijl zijn leermeester Chantepie waarschuwde: 'hoedt u dus voor de meening als of gij door een leer gerechtvaardigd zoudt worden'.⁵⁾

Met klem verzetten ze zich tegen elke gedachte alsof Gods Woord een leer zou zijn die verstandelijk aanvaard moest worden. De waarheid van het christelijk geloof komt niet naar ons toe in de vorm

van een leer, maar treedt op in de Persoon van de levende God en van de levende Christus. Zij zijn de waarheid.⁶⁾ Daarom gaat het niet om de leer maar om de Heer. 'Ons beginsel', aldus Gunning 'is de persoonlijke gemeenschap met de persoonlijk levenden, verhoogden Christus . . .'.⁷⁾

In deze opvatting zitten ongetwijfeld elementen die ons aanspreken. Bv. hun verzet tegen een dode orthodoxie, waarbij men wel wappert met de belijdenis maar zonder warme liefde tot de levende God. Laten we echter goed beseffen, dat dit niet de spits van hun critiek was. Zij bestookten niet slechts een dode orthodoxie maar de christelijke leer als zodanig. Zij stelden de leer zonder meer contra de Heer.

Wat zat daarachter? We kunnen het niet anders zien, of dit was een vluchtpoging om onder het gebiedende gezag van de waarheid van Gods woord uit te komen. De leer van de Schrift kan volgens deze theologen niet met het verstand worden aanvaard. Daarin hadden ze gelijk. Daarom lieten ze het verstand vallen als dé hand waarmee je de bijbel kunt aannemen. Maar in de plaats daarvan stelden zij de wil, het gevoel, de menselijke persoonlijkheid. Want dáár was volgens hen de mens van nature wél aanspreekbaar en vatbaar voor de waarheid, dat is Christus. Krachtens zijn natuurlijke aanleg zit ieder mens diep in zijn hart - al is het onbewust - op de boodschap van het evangelie te wachten. Dáár zit naar ons oordeel een van de diepste wortels van hun dwaling. Zij ontkennen dat de mens door de zonde doof en blind is voor het evangelie. Chantepie verklaart, dat het christelijke en het menselijke geen tegenstellingen zijn maar van huis uit op elkaar betrokken.⁸⁾ Hij noemt de behoefte aan openbaring en dat God zich aan ons meedeelt 'de edelste behoefte van de menselijke natuur'. Het evangelie sluit dus prachtig aan bij wat elk mens diep in zijn verdorven hart wil.⁹⁾

Dit wordt helemaal duidelijk als we een moment letten op de betekenis die het geweten had. Chantepie noemt het het

inwendig licht. Het is 'van dezelfde natuur' als het licht van de openbaring. Daarom sluit het licht van ons geweten zich net zo natuurlijk aan bij dat van het Woord, als een beekje rustig uitmondt in een grotere stroom.¹⁰⁾ In het geweten heeft elk mens een betrouwbare antenne om het Woord goed op te vangen. Men beweerde zelfs, dat het evangelie 'verborgen is op de bodem van ieders geweten', (Vinet, 11). Het is de maatstaf waarnaar elk mens kan beoordelen of iets wel of niet waarheid is. De eindschikking daarover ligt dus niet bij het Woord van God. Het is het geweten, dat het laatste woord heeft.¹²⁾ Ten diepste houdt dit in, dat de mens alleen aanvaardt wat hij van nature aanvaardt kan en wil. Het moet klikken en . . . het kán klikken tussen de mens zoals hij van nature is aan de ene kant én het evangelie aan de andere kant. De boodschap komt niet met een bovennatuurlijke kracht ons opwekken uit de dood. Nee, het evangelie verkoopt zich gemakkelijk, want ieder die zijn geweten laat spreken moet het wel aanvaardt. Trefend is wat Chantepie in een preek uitriep: 'merkt op, wat in uzelve omgaat, luistert naar de fluisterende godsstem in uw binnenste; hoort hoe zij u maant en trekt en roept tot Christus'.¹³⁾

Uiteraard moeten we ons beperken tot het trekken van enkele wel zeer forse lijnen. Daarbij is het er ons om te doen zo duidelijk mogelijk de wortels bloot te leggen van alle fanatieke voorkeur voor het leven boven de leer. We durven de stelling aan dat die voorkeur altijd, zij het vaak volkomen onbewust, wordt ingegeven door de gedachte, dat de mens buiten de Schrift om weet wat hij en de wereld nodig hebben. En daaraan moet de leer worden aangepast. Ook de ethische theologen met hun steeds weer uitgesproken eerbied voor de Schrift ontkomen daar aan niet. Alle leerstukken ondergaan een volkomen verandering, ook al blijven de oude namen gehandhaafd. Zo ontstond er naar een woord van H. Bavinck,¹⁴⁾ 'eene waarlijk Babylonische spraakverwarring'.

We stippen een paar punten aan. Ze

vloeien duidelijk uit het voorafgaande voort. Neem het gezag van de Schrift. Volgens de ethische richting heeft het geweten het laatste woord. Natuurlijk is het dan onjuist om met de hand op de Schrift te zeggen: het is waar want zo staat het geschreven. Diepste grond van het geloof is niet meer het Schriftgezag, maar de ervaring dat onze 'behoeften en eisen' samenstemmen met de gegevens van de openbaring, aldus Chantepie.¹⁵⁾ Het wordt mooi voorgesteld. Zo zegt Gunning in dit verband dat de Schrift geen wetboek is maar een levensboek.¹⁶⁾ Maar ondertussen! Dezelfde man verklaart dat de hele kwestie van het al of niet feilbaar zijn van de Schrift voor het geloof in de grond van de zaak zeer kinderachtig is. Waarom? Omdat we haar niet geloven omdat zij het zegt en daarmee uit, maar omdat onze ervaring, ons geweten haar gelijk geeft. Naar ons oordeel komt dit hierop neer, dat tussen de bijbel en de mens de filter geplaatst wordt van het geweten: alleen wat de mens nuttig en relevant acht komt erdoor. Daarmee heeft de Schrift zijn goddelijk gezag verloren, ondanks alle lovende woorden die men aan haar adres spreekt.

We noemen ook nog de leer over Christus en de verzoening. De mens bleek de aanleg te bezitten om het evangelie te kunnen ontvangen. Hij zat er diep in zijn hart eigenlijk al op te wachten. U begrijpt dat in dat gedachtenklimaat gezegd kan worden dat er een natuurlijke verwantschap is tussen het menselijk hart en de Zoon des mensen.¹⁷⁾ In Christus komt de menselijke natuur tot haar waarheid en wordt ze zich van haar goddelijke oorsprong en bestemming bewust. Maar verzoening door zijn sterven is dan natuurlijk niet nodig. Jezus is de ideale mens in wie op een voorbeeldige manier het menselijke en het goddelijke zijn verenigd.¹⁸⁾ Bavinck formuleert het zo: Voldoening bestaat niet meer in het volbrengen van Gods Wet en het dragen van de last zijns toorns, maar is de eenheid van God en mensen, door Christus met zijn vleeswording be-

gonnen en in zijn dood gehandhaafd en voltooid.¹⁹⁾

Uit alles blijkt: wie het leven voorop zet en de leer daaraan ondergeschikt maakt vergriipt zich tweemaal aan de christelijke leer: hij versmált haar tot datgene wat hij belangrijk vindt voor het leven. De rest doet weinig ter zake. Je krijgt dus een praktische mini-leer. Funester is dat men zodoende de leer in haar geheel verwingt en vervalst. Want wie doet alsof de mens uit zichzelf kan bekijken wat voor verlossing het leven nodig heeft kan nooit meer echt luisteren naar wat de Schrift daarover zegt en zal haar, onbewust of niet, naar zijn eigen hand zetten.

Dit hele patroon zien we in versterkte vorm terugkomen in de hedendaagse bevrijdingstheologieën met hun intense aandacht voor de noden van de tijd. Ook hier gaat het leven voorop. Daardoor is de leer niet breder dan het leven en bovendien daaraan aangepast. Dus versmald en vervalst.

Men beziet de noden van deze wereld. Zouden alleen christenen weten hoe die moeten worden aangepakt? H. M. Kuitert stelde de vraag of er eigenlijk wel gesproken kan worden van een 'typisch christelijke moraal'. Het christelijke is wat nuttig is voor de schepping. Maar zo is zijn gedachtegang: wat nuttig is voor de schepping, daarover kan een niet-christen in principe evengood oordelen. Dus kunnen christenen en niet-christenen elkaar vinden zelfs 'tot aan het punt van gemeenschappelijke inzichten toe'.²⁰⁾ Daarom kunnen ze ook samen verder werken, links en rechts.

Het is duidelijk dat daarmee de noodzaak van de christelijke leer in feite is vervallen. Alle mensen kunnen immers tot het inzicht komen wat moreel goed is voor de schepping. Het kan niet anders of de vraag hoe iemands leer eruitziet wordt steeds onbelangerijker. Kuitert zag jaren geleden reeds alle moralen in de smeltkroes terecht komen totdat er één wereldmoraal overblijft.²¹⁾ Die gedachte heeft veld gewonnen. Reeds in 1971 werd binnen de Wereldraad van kerken de stelling verdedigd dat het mo-

gelijk was om 'christen te zijn zonder in Christus, dat is Jezus te geloven'.²²⁾

Wie zijn uitgangspunt kiest in het leven moet daar tenslotte terecht komen.

Met het eind in zicht nog één belangrijke vraag: zegt de bijbel ook niet, dat het toch maar aankomt op de praktijk? Laat de leer belangrijk en zelfs onmisbaar zijn maar is zij wezenlijk meer dan een aanloop, een springplank naar het leven toe? Jezus zelf zegt dat de eindbeslissing valt op het punt van de betoonde naastenliefde: iemand opzoeken in de gevangenis, een hap eten, een beker water geven.²³⁾ En wanneer Jacobus duidelijk maakt wat ware godsdienst is, dan noemt hij allereerst het omzien naar wezen en weduwen in hun druk.²⁴⁾ Dit zijn zeer praktische zaken. Maar niet specifiek christelijk, want ook ongelovigen kunnen beschamend hulpvaardig zijn. En kunnen we de ongezouten woorden waarmee de profeet Amos de kapitalisten van Samaria hekelde niet rechtstreeks doorsturen naar vele grootindustriëlen van vandaag? Kortom, komt het volgens de leer van de bijbel niet helemaal aan op het leven, hier en nu?

Ons bezwaar richt zich tegen dat 'hier en nu'. Inderdaad is dat de begrenzing waarbinnen het leven zich aan ons voor doet. Wat wij van het leven zien, horen en ervaren is altijd afkomstig van het leven 'hier en nu'. Méér zien we niet. Maar wanneer we menen dat het ook in de bijbel slechts gaat om dat horizontaal begrensde leven, gebeurt het volgende: we stappen de bijbel binnen om te zoeken naar een oplossing voor de ellende van dit leven. Onze blik is verengd tot het belang van het 'hier en nu'. We zullen de bijbel zeer selectief lezen. Alleen die woorden spreken ons aan waarvan we menen, dat ze voor 'hier en nu' van belang zijn. De rest laten we liggen of duwen binnen de grenzen van dat 'hier en nu'.

Maar het Woord van God wil het leven juist bevrijden (over bevrijding gesproken!) uit elke horizontale omklemming. De leer van de Schrift reikt wezenlijk oneindig veel dieper en hoger. We bedoelen niet dieper en hoger dan het lé-

ven is, maar dan het schijnt te zijn. De christelijke leer doorbreekt de enge schijngrenzen van ons aardse bestaan. We noemen een enkel ding.

De eerste vraag waarop ik als mens een antwoord moet hebben voordat ik ook maar één stap in de goede richting kan doen is: wie ben ik? Wat is de mens? De bedoeling van zijn bestaan? We zouden er nooit achter kunnen komen, als we God zelf niet hardop horen overwegen: laat ons mensen maken naar ons beeld. Daarmee is voor altijd de gedachte als zou de mens zelfstandig kunnen en mogen bepalen wat moreel goed is uitgesloten. We achten het in dit verband uiterst belangrijk dat zelfs voor de zondeval de mens géén vrije wil had als het ging om de vraag wat het goede is voor deze wereld. Zelfs de zondeloze mens wist dat niet van nature. Hij mocht zijn uitgangspunt niet nemen in het leven, toen dat nog paradijselijk was. Immers, God legde hem het proefgebod op. Dat wil zeggen: Adam deed veel spontaan, van nature, met volledig begrip: hij aanvaardde met vreugde zijn vrouw en gaf vol innerlijke overgave de dieren namen. Maar door het verbod om van die ene o zo aantrekkelijke boom te eten wilde God hem leren: niet vanuit het leven, niet vanuit het paradijs krijgt u inzicht in wat goed is. Zelfs de prachtigste boom kan het niet openbaren. Op hetzelfde moment dat Eva wél uit een paradijselijke boom meende te kunnen aflezen wat ze het beste kon doen, was het mis. De zondeval was daar toen de mens zijn uitgangspunt koos in het leven en niet in de geopenbaarde leer.

Maar - en dit tenslotte - is er dan geen gevaar dat aandacht voor de leer onze ogen sluit voor de noden van het leven? Dat heeft men de kerk verweten. De moderne omkering van de volgorde leer en leven is mee daaruit te verklaren. Dat gevaar is niet denkbeeldig. Maar, en daar gaat het ons nu om: aan de christelijke leer ligt het niet. Zij is geen interessante theorie voor achter de kerkmuren maar een boodschap vol kracht tot heil. Daardoor staat de aangesproken mens op uit de doden. Wordt hij herschapen

tot het beeld van God. Met nieuwe ogen en nieuwe handen. Veel dingen doet hij als ieder ander. En in voorkomende gevallen ook samen mét anderen. Maar vooral dan zullen we op onze hoede moeten zijn om de aanpak van allerlei nood niet te isoleren van de leer. Daders zijn er vele. Maar we kunnen pas daders van het Woord zijn, als we eerst hoorders waren.

Noten

- 1) Antw. 85.
- 2) Art. 60, 63 K.O.
- 3) Art. 73 K.O.
- 4) J. Veenhof, *Relevatie en inspiratie*, 212.
- 5) Idem 168.
- 6) Idem 214.
- 7) Idem 215.
- 8) Idem 151.
- 9) Idem 152, noot 47.
- 10) Idem 152.
- 11) Idem 161.
- 12) H. Bavinck, *De theologie van prof. dr. Daniel Chantepie de la Saussaye*.
- 13) J. Veenhof, a.w., 169.
- 14) H. Bavinck, a.w. 97.
- 15) J. Veenhof, a.w. 194.
- 16) Idem 226.
- 17) Idem 152.
- 18) Idem 154.
- 19) H. Bavinck, a.w. 97.
- 20) H. M. Kuitert, *Anders gezegd*, 195.
- 21) Idem 189.
- 22) Joh. Francke, *De jongste theologie*, 129/30.
- 23) Mat. 25 : 31 vv.
- 24) Jac. 1 : 27.

*Feestelijk . . .
cavatino molto espressivo . . .*